

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

ELŞƏN RƏSUL OĞLU BAĞIRZADƏ

**QEYRİ-RƏSMİ İQTİSADİYYATIN
LEQALLAŞDIRILMASININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ**

5308.01 – Ümumi iqtisadiyyat

**iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2013

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
“İqtisadiyyatın tənzimlənməsi” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru
Ədalət Cəlal oğlu Muradov

Rəsmi opponetlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Nazim Müzəffər oğlu İmanov

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Vüsal Əfras oğlu Qasımlı

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Respublikası Milli Elmlər
Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutu

Dissertasiya işinin müdafiəsi “25” sentyabr 2013-cü il saat 14:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün D 02.051 dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küçəsi 6, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin dissertasiya şurası.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat “22” avqust 2013-cü ildə göndərilmişdir.

**Dissertasiya şurasının
elmi katibi, i.ü.f.d**

dosent Z. İ. Mustafayeva

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı. Müasir dünyada iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, istənilən ölkədə bu və ya digər formada qeyri-rəsmi iqtisadiyyat problemi mövcuddur və Azərbaycan da bu baxımdan istisna deyildir. Eyni zamanda əksər ölkələrdə olduğu kimi, artıq Azərbaycanda da bu tipli fəaliyyətlərin iqtisadiyyatda doğurduğu və doğura biləcəyi fəsadlarla bağlı müəyyən fikirlər formalaşmışdır. Nəzərə alınsa ki, ölkədə iqtisadi inkişafın davamlılığının təmin edilməsi, iqtisadiyyatda sahəvi, regional və sosial disproporsiyaların aradan qaldırılması istiqamətlərində geniş əhatəli dövlət proqramları həyata keçirilir, ölkənin yerləşdiyi region müxtəlif mahiyyətli qlobal münaqişələrin əhatə dairəsinə daxil olur, onda dövlətin iqtisadi prosesləri daha dolğun tənzimləməsi və nəzarət altında saxlaması məsələsi də aktuallaşır ki, bu da ilk növbədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılaraq rəsmi iqtisadiyyata integrasiyasını zəruri edir. Həmçinin, qarşıdakı illərdə Azərbaycanın bir sıra istiqamətlərdə (xüsusilə Dünya Ticarət Təşkilatına üzvlük və “Avropa Qonşuluq Siyasəti” çərçivəsində Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıq) dünya iqtisadiyyatına integrasiyası prosesinin genişləndirilməsi də nəzərdə tutulur ki, bu da qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması məsələsini aktuallaşdırır. Nəhayət, o da nəzərə alınmalıdır ki, artıq son illər ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması istiqamətində mühüm sayıla biləcək bir sıra işlər görülmüş və dövlət başçısının xüsusilə 22 oktyabr 2007, 14 aprel 2010, 14 yanvar 2011 və 11 iyul 2012-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti iclaslarında hökumət üzvlərinə verdiyi müvafiq tapşırıqların və qarşıdakı illərdə reallaşdırılacaq dövlət proqramlarının təhlili də göstərir ki, bu proses davam etdiriləcəkdir.

Yuxarıda qeyd edilənlər nəzərə alındıqda, ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin elmi cəhətdən və dünya təcrübəsi əsasında qiymətləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini özündə birləşdirən kompleks elmi-nəzəri və tətbiqi əhəmiyyətli tədqiqat işlərinin aparılmasına ehtiyacın yarandığını qeyd etmək mümkündür. Məhz bu istiqamətləri əhatə etdiyindən dissertasiya işinin mövzusu xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Azərbaycanda Ş. H. Hacıyev, Ə. İ. Bayramov, Ə. C. Muradov, Z. Ə. Səmədzadə, A. F. Musayev, İ. H. Aliyev, V. T. Novruzov, R. T. Həsənov, N. M. İmanov, S. İ. Səfərov, Y. H. Həsənlı, M. A. Əhmədov, B. X. Ataşov, İ. A. Əhmədov,

N. Quliyev, M. İ. Bərxudarov, V. Ə. Qasımlı və digər iqtisadçı alimlərin əsərlərində problemin bu və ya digər aspektlərinə toxunulsa da, ölkədə indiyə qədər bu sahədə əhatəli elmi tədqiqat işi aparılmamışdır. Bu baxımdan mövcud dissertasiya Azərbaycanda bu problemin kompleks tədqiqinə həsr edilmiş ilk müstəqil elmi tədqiqat işi hesab oluna bilər.

Tarixin müxtəlif dövrlərində qeyri-rəsmi iqtisadiyyat və onun leqallaşdırılması probleminin müxtəlif aspektləri dünyanın iqtisadçı alimlərindən A. Smit, D. Rikardo, F. List, A. Marşal, A. Börs, U. Mitçel, F. Kəqn, A. Laffer, M. Fridmən, P. Qutmən, C. Henri və başqalarının əsərlərində tədqiq olunsada, onun kompleks və sistemli tədqiqi F. Şneyder, D. Bəttəçərya, D. Enst, V. Tanzi, X. Bəcədə, K. Hart, S. Sösürəmən, V. Tokmən, K. Mozer, A. Portez, H. De Soto, D. Kaufmən, E. Feyc, B. Frey, Ş. Açırya, R. Dellano, S. Cankov, D. Cils, S. Conson, D. Şleyfer, A. Kəlibərda, M. Ləko, N. Loayza, R. Smit, R. Mirus, K. Ott, P. Renuy, P. Smit, L. Teds, C. Tomas, Y. Latov, S. Kovalyov, A. Oviedo, M. Tomas, K. Karakurum-Özdemir, O. Altuğ, A. Yereli, F. Özsoylu və başqaları tərəfindən həyata keçirilmişdir. Aparılan bütün bu tədqiqatların əsas istiqamətlərini isə qeyri-rəsmi iqtisadiyyat anlayışının mahiyyətinin şərh edilməsi, onun kəmiyyət qiymətləndirməsinin aparılması, səbəbləri və doğurduğu sosial-iqtisadi nəticələrin ortaya çıxarılması və onunla bağlı dövlət siyasətinin əsaslarının müəyyənləşdirilməsi təşkil etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın mövcud nəzəriyyəsinin, onun leqallaşdırılması sahəsindəki dünya təcrübəsinin və onlardan istifadə mexanizmlərinin öyrənilərək ümumiləşdirilməsi əsasında Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması üzrə dövlət siyasətinin konkret istiqamətlərdə təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər hazırlamaqdan ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın mövcud nəzəriyyəsinin və onun leqallaşdırılması sahəsindəki dünya təcrübəsinin konseptual əsaslarının öyrənilməklə ümumiləşdirilməsi;
- Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın nisbi səviyyəsini və onun dəyişmə dinamikasını müəyyənləşdirməyə imkan verən kəmiyyət təhlilinin aparılması;
- ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın formalaşmasının başlıca səbəblərinin üzə çıxarılması;

- dövlətin qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsində həyata keçirdiyi mövcud siyasətin kompleks təhlili və qiymətləndirilməsi;
- Azərbaycan iqtisadiyyatının yeni inkişaf mərhələsində qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsində dövlət siyasətinin təkmilləşdirilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflərin hazırlanması.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini Azərbaycanın qeyri-rəsmi iqtisadiyyatı, predmetini isə Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsindəki dövlət siyasəti təşkil edir. Eyni zamanda o da nəzərə alınmalıdır ki, dissertasiyanın predmeti bu sahədəki beynəlxalq elmi təcrübəyə uyğun olaraq qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın qeyri-kriminal sektoru ilə məhdudlaşdırılmışdır.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını iqtisadçı alimlərin müvafiq istiqamətdə aparılmış tədqiqatlarından doğan nəzəri baxışlar və metodoloji yanaşmalar, mütərəqqi dünya təcrübəsi, eləcə də Azərbaycan Respublikasında qəbul olunmuş müvafiq normativ-hüquqi aktların və dövlət proqramlarının müddəaları təşkil edir.

Dissertasiyada ümumnəzəri elmi metodlarla yanaşı, ekspert müşahidəsi, müqayisəli təhlil və statistik təhlilin müxtəlif metodlarından, həmçinin də qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirməsinin Nağd Pul Nisbəti (Qutmən), Nağd Pula Tələb (Tanzi) və Məşğulluq (İtalyan yanaşması) metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin, Azərbaycan Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun, Azərbaycan Respublikası Korrupsiya ilə Mübarizə Komissiyasının, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Avropa İqtisadi Komissiyasının, Dünya Bankının, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının, Dünya İqtisadi Forumunun, “Heriteyc Faundeysn” beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatının hesabatlarından və qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın dünya ölkələri üzrə Fridrix Şneyder tərəfindən həyata keçirilən kəmiyyət qiymətləndirmələrindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın ölkədə bu mövzuda yerinə yetirilmiş ilk dissertasiya işi olması onun elmi yeniliyini xarakterizə edən başlıca cəhətdir. İşin konkret elmi yenilikləri isə aşağıdakılardan ibarətdir:

- Ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətində müvafiq nəzəriyyələr və konsepsiyalarda irəli sürülmüş müddəalardan, həmçinin də dünya ölkələrinin təcrübəsindən istifadə imkanları üzə çıxarılmışdır;
- Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın nisbi səviyyəsindəki dəyişmələrin Nağd Pul Nisbəti (Qutman), Nağd Pula Tələb (Tanzi) və Məşğulluq (İtalyan yanaşması) metodları ilə kəmiyyət qiymətləndirməsi aparılmışdır;
- Müvafiq rəsmi statistik baza və beynəlxalq qiymətləndirmələrin nəticələri təhlil edilməklə Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın formalaşmasının başlıca iqtisadi, fiskal, instutsional, sosial və psixoloji səbəbləri aşkar edilmişdir;
- Ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsindəki dövlət siyasətinin əsas cəhətləri, başlıca istiqamətləri və reallaşdırma mexanizmləri üzrə sistemli təhlili aparılmış və nəticələri qiymətləndirilmişdir;
- Respublika iqtisadiyyatının yeni inkişaf mərhələsində qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin təkmilləşdirilməsinə dair makroiqtisadi mühitin təkmilləşdirilməsi, rəsmi iqtisadiyyatın cəlbədiciliyinin artırılması və qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizənin gücləndirilməsi istiqamətlərini əhatə edən elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər işlənilib hazırlanmışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatda əldə olunan nəticələrdən və irəli sürülən təkliflərdən Azərbaycan iqtisadiyyatının müasir inkişaf mərhələsində dövlətin qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsində, bu sahədəki məqsədli dövlət proqramlarının işlənilib hazırlanmasında, habelə iqtisad profilli ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin tədris prosesində istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas nəticələri 2006-2013-cü illər arasında keçirilən müxtəlif elmi konfrans və seminarlarda məruzə edilmiş, elmi jurnallarda dərc edilmiş (Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Kosova və Kiprdə), Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti Türk Dünyası İşlətmə Fakültəsində keçirilən “Qeyri-rəsmi İqtisadiyyat və Qlobal İqtisadiyyata Təsirləri” adlı kursda müəllif tərəfindən tədris edilmiş və Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi İqtisadi İslahatlar Elmi-tədqiqat İnstitutu tərəfindən tətbiq üçün qəbul edilmişdir (17.05.2012-ci il, 33/33-7/12 sayılı arayış).

Tədqiqat nəticəsində dərc edilən materiallar. Dissertasiya mövzusu ilə bağlı 9-u ölkə xaricində olmaqla, 30 elmi məqalə və tezis dərc edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə, ədəbiyyat siyahısı və əlavələrdən ibarətdir. İş kompüter yazılışında 163 səhifə olmaqla, 6 cədvəl, 5 sxem, 6 diaqram, 8 qrafik və 13 əlavəni özündə birləşdirir.

MÜNDƏRİCAT

Giriş

I Fəsil: Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılmasının nəzəri və metodoloji əsasları

- 1.1. Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın mahiyyəti və strukturu
- 1.2. İqtisadiyyatın qeyri-rəsmi hissəsinin kəmiyyət qiymətləndirməsinin nəzəri-metodoloji problemləri
- 1.3. Dünya təcrübəsində qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması: konseptual ümumiləşdirmə

II Fəsil: Ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın və onun leqallaşdırılması sahəsindəki dövlət siyasətinin kompleks təhlili

- 2.1. Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kəmiyyət təhlili
- 2.2. Ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın formalaşmasının əsas səbəbləri
- 2.3. Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsində ölkədə həyata keçirilən siyasətin kompleks qiymətləndirilməsi

III Fəsil: Azərbaycan iqtisadiyyatının yeni inkişaf mərhələsində qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

- 3.1. Makroiqtisadi mühitin təkmilləşdirilməsi mexanizmləri
- 3.2. Rəsmi iqtisadiyyatın cəlbədiciliyinin artırılması yolları
- 3.3. Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizənin gücləndirilməsi istiqamətləri

Nəticə

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

Əlavələr

TƏDQİQATIN ƏSAS MƏZMUNU

1. Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılmasının nəzəri və metodoloji əsaslarının tədqiqi

Tədqiqat göstərir ki, dünya iqtisadiyyatında qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərə hələ qədim dövrlərdən rast gəlinir. Problemlə bağlı ideya və baxışların formalaşması da məhz o dövrlərdən başlamışdır. Həmçinin XX əsrə qədər iqtisad elmində də problemin bu və ya digər aspektlərinin şərhinə rast gəlinir. Lakin XX əsrdə həm qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərin dünya iqtisadiyyatındakı rolunun artması, həm də iqtisad elminin tədqiqat predmetini iqtisadiyyatın qeyri-rəsmi, sosial, siyasi və hüquqi aspektlərini əhatə edəcək şəkildə genişləndirən instutsional iqtisad məktəblərinin formalaşması ilə, qeyri-rəsmi iqtisadiyyat iqtisad elminin sistemli şəkildə tədqiq olunan mühüm problem istiqamətlərindən birinə çevrilmiş, hətta onun iqtisadiyyatdakı rolunu tədqiq edən xüsusi elmi məktəblər də formalaşmışdır.

Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla bağlı araşdırmalar geniş vüsət alsa da, problemin çoxaspektliliyi, müxtəlif ölkələrdə fərqli formalarda təzahür etməsi və dərin sosial-iqtisadi və siyasi məzmun kəsb etməsi bu sahədəki elmi baxışların da müxtəlifliyini doğurmuşdur. Bu müxtəliflik qeyri-rəsmi iqtisadiyyat anlayışının şərhində də ciddi şəkildə özünü göstərir. Belə ki, problemin mürəkkəbliyi, tədqiqatçılar arasında haqlı olaraq belə bir sualı da ortaya çıxarmışdır: Ümumiyyətlə qeyri-rəsmi iqtisadiyyat anlayışına vahid yanaşmaya ehtiyac varmı? Ədəbiyyatlarda bu sualın cavablandırılması zamanı bəzən fərqli yanaşmalar ortaya qoyulsa da, problemin tədqiqi ilə məşğul olanlar arasında geniş yayılmış fikir qeyri-rəsmi iqtisadiyyat anlayışına vahid bir yanaşmanın formalaşdırılmasının zəruriliyi istiqamətindədir.

Hazırda qeyri-rəsmi iqtisadiyyat anlayışına vahid yanaşmanın formalaşdırılması ilə bağlı elmi axtarışlar ilkin əsasları 1980-cı illərdə ortaya çıxan və BMT-nin 1993-cü il Milli Hesablar Sistemi Konvensiyasının qəbul edilməsindən sonra daha da geniş yayılmağa başlayan makroiqtisadi yanaşma ilə yeni keyfiyyət mərhələsinə daxil olmuşdur. Bu gün qeyri-rəsmi iqtisadiyyat anlayışı ilə bağlı ədəbiyyatlarda ən geniş yayılmış yanaşma da məhz bu yanaşmadır. Həmin yanaşma isə qeyri-rəsmi iqtisadiyyat anlayışını rəsmi ÜDM göstəricisinin əhatə etməli olduğu qeydə alınmayan bütün iqtisadi fəaliyyətlərin məcmusu kimi izah edir.

Dissertasiyada da makroiqtisadi yanaşmanın prinsipləri əsas götürülməklə, həmçinin də qeyri-rəsmi iqtisadiyyat probleminin digər aspektləri də nəzərə alınmaqla bu anlayışa müəllif tərəfindən belə açıqlama gətirilmişdir: Qanunvericiliyə tamamilə uyğun olmadan (kriminal sektor) və ya onun bir sıra tələblərini pozmaqla həyata keçirilən (qeyri-kriminal sektor), üzərində dövlət idarəetmə orqanlarının tənzimləmə və nəzarət funksiyalarının reallaşdırıla bilmədiyi, milli gəlir statistikasının mövcud hesablama metodları ilə kəmiyyət qiymətləndirmələrinin aparıla bilmədiyi və buna görə də rəsmi hesablanan ÜDM göstəricisinin əhatə etmədiyi, əlavə dəyər yaradan bazar buraxılışlı iqtisadi fəaliyyətlərin məcmusu.

Aparılan tədqiqat göstərir ki, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla bağlı elmi araşdırmaların mühüm hissəsini, bu tip fəaliyyətlərin ümumi həcmi müəyyən etməyə və onu iqtisadiyyatın digər parametrləri ilə (məs. ÜDM) müqayisəyə imkan verən kəmiyyət qiymətləndirməsinin aparılması təşkil edir. Hazırda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirməsinin mövcud metodikası bəlli bir inkişaf səviyyəsinə çatsa da, tədqiqatçılar arasında ən geniş yayılmış yanaşmaya görə bu gün mövcud olan metodların heç biri qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın dəqiq kəmiyyət qiymətləndirməsinə imkan vermir və bu baxımdan da aparılan qiymətləndirmələr “qiymətləndirmə”dən daha çox, “ehtimal etmə”dir. Ancaq qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın həcmi dəqiq bir şəkildə qiymətləndirməyə imkan verən metodun olmaması, onu təxmini də olsa qiymətləndirməyə çalışan metodların əhəmiyyətini də azaltmır.

Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirməsi metodikasının təhlili onu göstərir ki, bu məqsədlə tətbiq edilən təxminən 20-dən çox metodun hər birinin özünəməxsus üstün və çatışmaz tərəfləri və istifadə şərtləri vardır. Həmçinin o da bəlli olur ki, bu metodların hər hansı birinin mükəmməl olmamasına baxmayaraq, tədqiqatçılar tərəfindən demək olar ki, bütün ölkələrdə istifadə edilmişdir. Aparılan bu kəmiyyət qiymətləndirmələrinin təhlil isə akademik dairələr tərəfindən və milli statistika xidmətləri tərəfindən aparılan qiymətləndirmələri bir-birindən fərqləndirməyə imkan verir. Belə ki, akademik dairələr tərəfindən aparılan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirmələri bəzi istisnalar xaricində, əsasən dolayı və ya makro metodlara əsaslanır. Milli statistika xidmətləri tərəfindən aparılan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirmələri isə milli hesablar statistikasının təkmilləşdirilməsinə xidmət edən “Müşahidə edilməyən iqtisadiyyatın ölçülməsi: Bələdçi kitab” (Mavi Kitab) adlı kompleks metodoloji sənədə əsaslanır ki, bu da 2002-ci

ildə İƏİT (OECD), BVF (IMF), BƏT (ILO) və MDB Statistika İdarəsi (CIS STAT) tərəfindən birgə hazırlanmışdır. Həmin qiymətləndirmələrdə istifadə edilən metodlar isə daha çox sorğu və anket tədqiqatlarına əsaslanan birbaşa metodlardır.

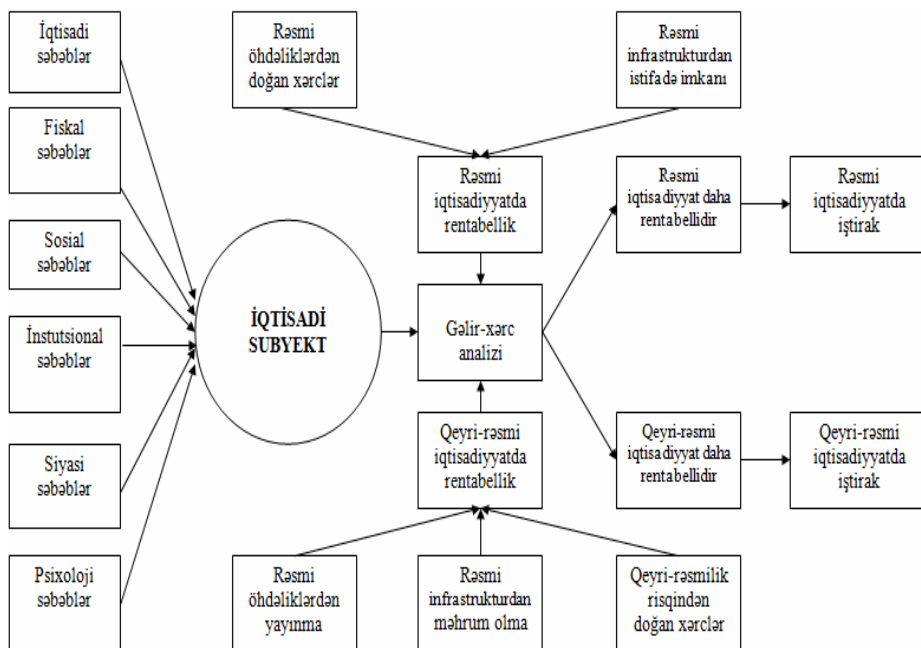
Dissertasiyada BMT-nin müvafiq metodologiyasına uyğun olaraq, milli statistika xidmətləri tərəfindən birbaşa metodlarla aparılan kəmiyyət qiymətləndirmələri daha etibarlı hesab edilməklə yanaşı, həmçinin də akademik dairələrdə geniş tətbiq edilən və qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın illər üzrə inkişaf dinamikasının təhlili baxımından əlverişli olan dolayı metodlardan da istifadə edilmişdir.

Ədəbiyyatlarda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın mənfi təsirlərilə yanaşı, müsbət təsirləri də qeyd olunsa da, onun uzunmüddətli perspektivdə iqtisadiyyat üzərində mənfi təsirlərinin daha çox olması ilə bağlı artıq müəyyən fikir birliyi mövcuddur. Belə olduğu təqdirdə də qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla bağlı hər bir ölkədə müvafiq dövlət siyasətinin formalaşdırılması zəruriliyi ortaya çıxır. Dünya təcrübəsi göstərir ki, formalaşdırılan bu siyasətlərin əsas məqsədi qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kriminal fəaliyyətlərini tamamilə aradan qaldırmaq, qeyri-kriminal fəaliyyətlərini isə leqallaşdıraraq rəsmi iqtisadiyyata inteqrasiya etməkdir.

Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətilə bağlı ən müasir yanaşmaların təhlili göstərir ki, bu siyasətin qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın səbəblərinin müəyyənləşdirilməsi və onların aradan qaldırılması istiqamətində qurulmalı olduğu haqqında dünyanın elmi və siyasi dairələrində artıq ortaq fikir mövcuddur.

Sxem 1-də də təqdim olunduğu kimi bir ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın mümkün səbəblərinin mövcudluğu hər zaman iqtisadi subyektləri rəsmi və qeyri-rəsmi iqtisadiyyat arasında seçim etməyə sövq edir. İqtisadi subyektin bu mərhələdə verdiyi qərar isə onun fəaliyyəti üzrə rəsmi və qeyri-rəsmi iqtisadiyyatdakı rentabellik səviyyələrinin müqayisəsinə əsaslanan gəlir-xərc analizinin nəticəsindən asılı olur. Bu məqsədlə rentabellik səviyyələri müəyyən edildiyi zaman da rəsmi iqtisadiyyatda əsasən rəsmi öhdəliklərdən doğan xərclər və rəsmi infrastrukturdan istifadə imkanı amilləri, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatda isə əsasən rəsmi öhdəliklərdən yayınma, rəsmi infrastrukturdan məhrum olma və qeyri-rəsmilik risqindən doğan xərc amilləri nəzərə alınır.

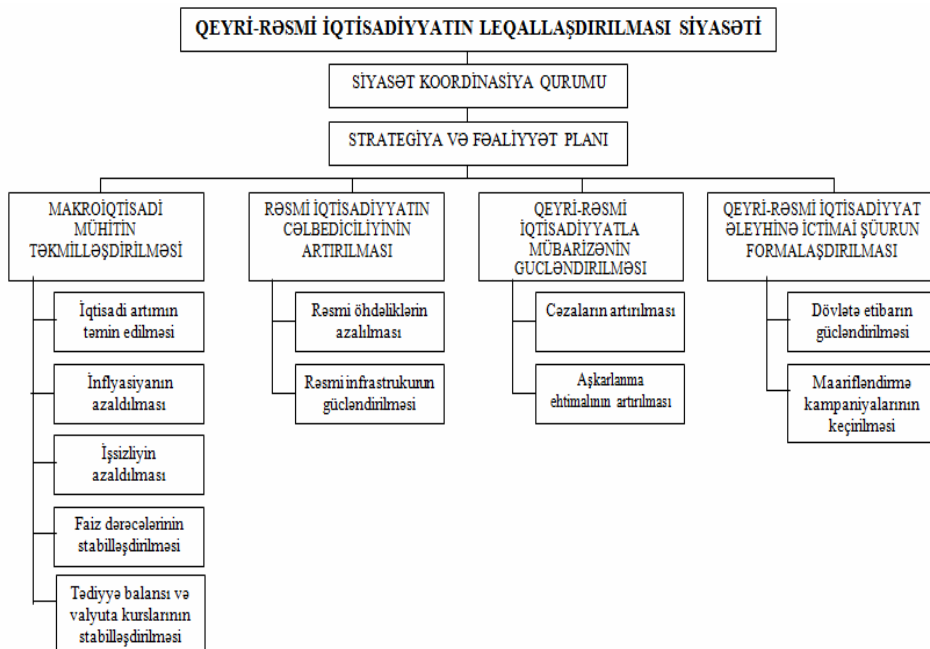
Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasəti formalaşdırılan zaman birinci mərhələdə bu problemin əsas səbəbləri təsbit edildikdən sonra, ikinci mərhələdə həmin səbəblərin aradan qaldırılması məqsədilə

Sxem 1. İqtisadi subyektlərin rəsmi və qeyri-rəsmi iqtisadiyyatda iştirakla bağlı qərar qəbulu prosesi

Mənbə: Sxem müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

həyata keçiriləcək siyasətin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilir. Müxtəlif nəzəri mənbələrin və ayrı-ayrı ölkələrdə həyata keçirilən müvafiq siyasətlərin təhlili əsasında qeyd edilə bilər ki, dünya təcrübəsində artıq bu istiqamətdə də müəyyən ortaq yanaşma formalaşmışdır. Belə ki, Sxem 2-də də göstərildiyi kimi dünya təcrübəsində qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin əsas istiqamətlərinin makroiqtisadi mühitin təkmilləşdirilməsi, rəsmi iqtisadiyyatın cəlbediciliyinin artırılması, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizənin gücləndirilməsi və qeyri-rəsmi iqtisadiyyat əleyhinə ictimai şüurun formalaşdırılmasından ibarət olduğunu qeyd etmək mümkündür. Bir ölkədə məhz bu istiqamətləri özündə birləşdirən leqallaşdırma siyasətinin ardıcıl olaraq həyata keçirilməsi iqtisadi subyektlər üçün rəsmi iqtisadiyyatı qeyri-rəsmi iqtisadiyyatdan Sxem 1-də göstərildiyi qaydada daha rentabelli vəziyyətə gətirə bilər.

Sxem 2. Dünya təcrübəsində qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin əsas istiqamətləri

Mənbə: Sxem müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

2. Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirilməsi

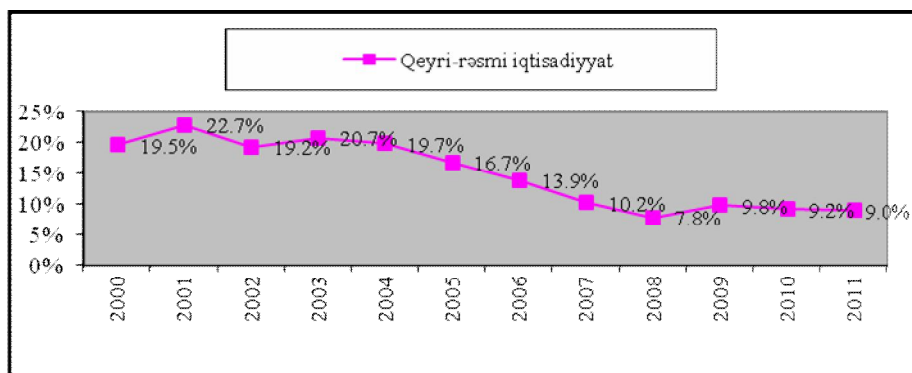
Hər bir ölkə üçün olduğu kimi Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatının təhlilində də onun kəmiyyət qiymətləndirilməsi probleminin həlli prinsiplial xarakter daşıyır. Belə ki, ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın ümumi həcmnin və onun iqtisadiyyatın sektorları üzrə bölgüsünün düzgün müəyyən edilməsi, həm problemin miqyasının üzə çıxarılması, həm də bu istiqamətdə effektiv dövlət siyasətinin formalaşdırılması baxımından əhəmiyyətlidir.

Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatının kəmiyyət qiymətləndirilməsi ilə bağlı akademik dairələr tərəfindən aparılmış mövcud tədqiqatlara nəzər saldıqda görünür ki, əksəri bu sahənin məşhur tədqiqatçılarına aid olan bu hesablamalar Kaufmən-Kəliberda, Eylat-Zinnes, Ləko, Məşgulluq, Nağd Pula Tələb və MIMIC metodlarına əsaslanmaqla, 1989-2007-ci illəri əhatə

edir. Bu qiymətləndirmələrin hamısında dolayı metodlardan istifadə edilmişdir ki, bu metodlar da daha çox spekulativ nəticələr doğursalar da, uzun zaman kəsiyində qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın nisbi səviyyəsinin dəyişmə meylini müəyyən etmək baxımından əhəmiyyətliidlirlər. Bunun üçün də nəticələri ciddi şəkildə bir-birindən fərqlənən bu tədqiqatların təhlili yalnız bir əsas meyli görməyə imkan verir ki, bu da Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın nisbi səviyyəsinin 2000-ci illərdə 1990-cı illərlə müqayisədə aşağı düşməsidir.

BMT-nin müvafiq tələblərindən irəli gələrək, Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi (DSK) də hər il Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatının kəmiyyət qiymətləndirməsini aparır və alınan nəticələrin rəsmi göstəricilərə əlavə edilməsini həyata keçirir. Bu zaman DSK qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kriminal sektorunu qiymətləndirmələrə daxil etmir, həmçinin də hesablamalarda neft sektorunda (çıxarılması, nəqli və emalı) qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın olmadığını nəzərdə tutur.

Qrafik 1-də 2000-2011-ci illər arasında DSK-nın apardığı qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirmələrinin nəticələri verilmişdir. Qrafikdən göründüyü kimi hesablamalara görə bu illər ərzində ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın nisbi göstəricisi 2001-ci il ən yüksək səviyyəyə - 22,7%-ə yüksəlmiş, sonrakı illərdə isə tədricən azalaraq 2011-ci ildə 9%-ə enmişdir.

Qrafik 1. DSK-nın Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatı üzrə kəmiyyət qiymətləndirmələrinin nəticələri (rəsmi ÜDM-də payı)

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi, 2012

Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatının akademik dairələr tərəfindən aparılan makroiqtisadi kəmiyyət qiymətləndirmələrinə rast gəlinə də, onun sahələr üzrə kəmiyyət qiymətləndirməsinə istiqamətlənən tədqiqatlar demək olar ki, yoxdur. Ancaq DSK-nın birbaşa metodlarla apardığı tədqiqatlara əsaslanmaqla, bu istiqamətdə də müəyyən təhlil aparmaq mümkündür. Burada ilk növbədə qeyd edilməlidir ki, DSK hesablamalarında neft sektorunda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın olmaması prinsipini əsas götürdüyündən əslində onun qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın həcmi ilə bağlı təqdim etdiyi göstəricilər də qeyri-neft sektoruna aiddir.

DSK-nın hesablamalarına əsasən Azərbaycan iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sektorlarında qeyri-rəsmi yaradılmış əlavə dəyərin 2000-2011-ci illər üzrə rəsmi ÜDM-dəki payı və onun dəyişmə dinamikası isə Cədvəl 1-də təqdim edilmişdir. Cədvəl məlumatlarının təhlili göstərir ki, qeyd olunan illər ərzində emal sənayesi, tikinti, otel və restoranlar və əmlak bazarı sektorlarında qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın nisbi göstəricisində artım müşahidə olunduğu halda, kənd təsərrüfatı, ticarət, nəqliyyat, təhsil və səhiyyə sektorlarında nisbi azalma olmuşdur. Həmçinin, Cədvəl 1-dən görünür ki, ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın nisbi yüksək olduğu sektorlar ardıcıl olaraq, ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri (2,2%), emal sənayesi (1,6%), tikinti (1,5%) və əmlak bazarı (0,7%) sektorlarıdır.

DSK-nın hesablamaları 2005-ci ildə Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatında məşğulluğun sektorlar üzrə bölgüsünü də müəyyən etməyə imkan verir. Belə ki, 2005-ci ildə Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatında 186 296 nəfər çalışmışdır ki, bunun da ən çox hissəsi - 21%-i ticarətin payına düşür. Sonrakı yerlərdə isə emal sənayesi (16%), tikinti (13%), nəqliyyat və rabitə (11%), kənd təsərrüfatı (7%), otel və restoranlar (6%), səhiyyə (5%), təhsil (4%), dövlət xidmətləri (3%), maliyyə (2%) və əmlak bazarı (2%) dayanır.

Dissertasiya çərçivəsində Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatının kəmiyyət qiymətləndirməsi məqsədilə bir sıra metodlardan istifadə imkanları da araşdırılmış və nəticədə mövcud rəsmi verilənlər əsasında Nağd Pul Nisbəti, Nağd Pula Tələb və Məşğulluq metodlarını tətbiq etməklə müəyyən illər ərzində Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatının nisbi səviyyəsindəki dəyişmələrin kəmiyyət göstəricilərini müəyyən etmənin mümkünlüyü ortaya çıxmışdır ki, bu da ölkədə həyata keçirilən qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi baxımından önəm daşıyır.

Cədvəl 1.

DSK-nın sektorlar üzrə Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatı ilə bağlı
kəmiyyət qiymətləndirmələri (rəsmi ÜDM-də payı)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Qeyri-rəsmi sektor, milyon manat	920,2	1206,5	1165,5	1478,1	1680,6	2090,0	2596,6	2892,8	3130,7	3488,9	3906,8	4604,2
Qeyri-rəsmi sektorun ÜDM-də payı, %-lə	19,5	22,7	19,2	20,7	19,7	16,7	13,9	10,2	7,8	9,8	9,2	9,0
Emal sənayesi	1,7	3,1	6,8	7,2	6,7	5,5	3,7	1,4	1,0	1,5	1,8	1,6
Kənd təsərrüfatı, meşəçilik və balıqçılıq	5,6	4,0	4,5	4,6	3,9	4,0	2,8	2,4	0,4	0,6	0,4	0,4
Tikinti	0,8	1,7	0,5	2,2	2,8	2,6	2,0	1,3	1,6	1,3	1,3	1,5
Ticarət və nəqliyyat vasitələrinin təmiri	3,4	3,0	2,9	3,2	3,1	2,0	2,3	2,0	2,0	2,4	1,9	2,2
Otel və restoranlar	-	0,1	-	-	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	4,4	4,1	2,4	1,7	1,1	0,9	1,2	0,9	0,6	0,6	0,4	0,4
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	0,2	1,0	0,3	0,3	0,3	0,3	0,6	0,6	1,0	0,9	1,2	0,7
Təhsil	1,0	1,2	0,7	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,6	0,5	0,5
Sağlamlıq və sosial xidmət	1,0	1,7	0,5	0,5	0,5	0,2	0,3	0,3	0,2	0,6	0,5	0,4
Digər	1,4	2,8	0,6	0,5	0,7	0,5	0,4	0,6	0,4	1,1	1,0	1,1

Mənbə: Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi, 2012

Nağd Pul Nisbəti və ya Qutman metodu ilə qiymətləndirmələr iki variantda aparılmışdır. Birinci variantda “baza ili” milli valyutanın

dövriyyəyə daxil olduğu 1992-ci il, ikinci variantda isə iqtisadiyyatda nisbi stabilliyə nail olduğu 1995-ci il götürülməklə bu metodun əsaslandığı aşağıdakı düsturdan istifadə edilmişdir:

$$\text{Qeyri-rəsmi ÜDM} = \text{Yr} \frac{(C - koD)}{(C + D)}$$

Burada, Yr- rəsmi ÜDM, C-nağd pul kütləsi, D-tələbli əmanət həcmi, ko – “baza ili”ndəki C/D nisbəti

Nağd Pula Tələb və ya Tanzi metodu ilə aparılan qiymətləndirmədə “baza ili” 1996-cı il götürülməklə bu metodun əsaslandığı ekonometrik modelin aşağıdakı variantından istifadə edilmişdir:

$$\text{LOG}(M0) = C(1) + C(2)*\text{LOG}(\text{GDP}) + C(3)*\text{LOG}(\text{CPI}) + C(4)*\text{LOG}(\text{ExcR}) + C(5)*\text{LOG}(\text{TB})$$

Burada, Mo – nağd pul kütləsi, GDP – Ümumi Daxili Məhsul, CPI – istehlak qiymətləri indeksi, ExcR – mübadilə məzənnəsi, TB – vergi yüküdür.

Məşğulluq metodu ilə hesablamalarda isə DSK tərəfindən elan edilən rəsmi məşğulluq göstəricisi ilə Azərbaycan Dövlət Sosial Müdafiə Fondunda qeydə alınmış məcburi sosial sığortaolunanların sayı göstəricisinin müqayisəsi aparılmışdır. Nəticədə, qeyri-rəsmi məşğulluğun ümumi məşğulluqdakı payının 2007-2011-ci illər arasında 8,3 bənd azaldığı ortaya çıxmışdır.

Yuxarıda qeyd olunan hesablamalara, Fridrix Şneyderin (162 ölkə üzrə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatların kəmiyyət qiymətləndirməsini həyata keçirmiş Avstriyalı professor) və DSK-nın müvafiq kəmiyyət qiymətləndirmələrinə əsaslanmaqla, 2001-2011-ci illər üzrə Azərbaycan qeyri-rəsmi iqtisadiyyatının nisbi səviyyəsindəki dəyişmələrin müxtəlif metodlarla əldə edilmiş kəmiyyət göstəriciləri Cədvəl 2-də təqdim edilmişdir. Cədvəldən göründüyü kimi, bütün metodlarla aparılan hesablamalar ölkədə qeyd olunan zaman kəsiyində qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın nisbi səviyyəsinin azaldığını göstərir. Eyni zamanda DSK-nın hesablamaları ilə MIMIC və Qutman metodu ilə aparılan hesablamaların nəticələrinin bir-birinə yaxın olması da diqqəti çəkən digər bir məqamdır.

Cədvəl 2.

Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın nisbi səviyyəsindəki (rəsmi ÜDM-də payı) dəyişmələrin müxtəlif metodlarla əldə edilən nəticələri

Metodlar	Müəlliflər	2001-2007	2001-2011
Birbaşa metodlar	DSK	-13,5	-13,7
MIMIC	F. Şneyder	-8,3	-
Nağd pul nisbəti və ya Qutman	Müəllif	-30	-13,8
Nağd pula tələb və ya Tanzi	Müəllif	-25,5	-

Mənbə: Fridrix Şneyder , DSK və Müəllifin hesablamaları

3. Ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın formalaşmasının əsas səbəblərinin müəyyənəndirilməsi

Dissertasiyada geniş rəsmi statistik bazanın və müvafiq beynəlxalq qiymətləndirmələrin nəticələrinin təhlili əsasında Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın formalaşmasının aşağıdakı konkret səbəbləri təsbit edilmişdir ki, bunlar da ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin daha effektiv qurulması baxımından əhəmiyyətli hesab oluna bilər:

1. İqtisadi səbəblər:

- iqtisadi inkişafın mövcud səviyyəsi;
- regional iqtisadi bərabərsizlik;
- məşğulluqda yüksək paya malik aqrar sektorun hədsiz aşağı məhsuldarlığı;

2. *Fiskal səbəb*: vergi yükünün (sosial müdafiə ayırmaları daxil) nisbi yüksək olması;

3. *İnstutsional səbəblər*:

- iqtisadiyyatın əsas instutsional parametrlərinin inkişaf etmiş ölkələrdəki səviyyəyə çatmaması;
- iqtisadiyyatda nağd ödəmələrin üstünlük təşkil etməsi;
- aşağı rəqabət qabiliyyətli və uçot sistemlərinin zəif inkişaf etdiyi kiçik ölçülü təsərrüfat subyektlərinin iqtisadiyyatda hədsiz geniş yayılması;
- korporativ idarəetmə ənənələrinin zəifliyi;
- xarici investisiyaların qeyri-neft sektoruna axınının nisbətən zəif olması;
- iqtisadi subyektlərin resurslara çıxış imkanlarının nisbi məhdudluğu;

- ölkənin əsas xarici ticarət partnyorlarının bir çoxunda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın yüksək paya malik olması;

4. Sosial səbəblər:

- Kortəbii urbanizasiya prosesləri;
- Erməni təcavüzünün doğurduğu məcburi əhali yerdəyişməsi.

5. Psixoloji səbəblər:

- “Hamı edir” yanaşma tərzii;
- Nağd puldan istifadə vərdişi;
- Bəzi qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərdən fərdi məmnunluq hissi.

4. Respublikada qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

Dissertasiyada Azərbaycanda reallaşdırılan iqtisadi siyasətə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması aspektindən yanaşılmaqla, bu yöndə görülmüş tədbirlər sistemli şəkildə şərh edilmişdir. Tədqiqat göstərir ki, son illər Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsində mühüm sayıla biləcək bir çox işlər görülmüş, hətta bəzi dövlət proqramlarında bu problemin müxtəlif istiqamətləri ilə bağlı müvafiq tədbirlər də nəzərdə tutulmuşdur. Bu baxımdan makroiqtisadi mühitin təkmilləşdirilməsi sahəsində iqtisadi inkişafın təmin edilməsi, makromaliyyə sabilliyinin əldə olunması və iqtisadiyyatda disproporsiyaların azaldılması; rəsmi iqtisadiyyatın cəlbediciliyinin artırılması sahəsində vergi yükünün azaldılması, sahibkarlığın tənzimləmə yükünün azaldılması, sahibkarlığa dövlət dəstəyi sisteminin inkişaf etdirilməsi və sahibkarların hüquq və mənafelərinin qorunmasının gücləndirilməsi; qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizənin gücləndirilməsi sahəsində müvafiq dövlət strukturlarının formalaşdırılması, cəzalandırma və nəzarət sistemlərinin gücləndirilməsi və müvafiq beynəlxalq təşəbbüslərə qoşulma; qeyri-rəsmi iqtisadiyyat əleyhinə ictimai şüurun formalaşdırılması sahəsində isə əhəlinin dövlətə etibarının gücləndirilməsi və maarifləndirmə kompaniyalarının keçirilməsi istiqamətlərində reallaşdırılan tədbirlər xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Eyni zamanda tədqiqat göstərir ki, Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsində dövlət siyasəti qarşıdakı illərdə də davam edəcəkdir. Belə ki, “Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizlik konsepsiyası”nda (23.05.2007) bəzi qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərin milli təhlükəsizlik üçün təhdit kimi qəbul edilməsi; “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nda (14.04.2009) “qeyri-formal əmək münasibətlərinin leqallaşdırılması istiqamətində tədbirlərin həyata

keçirilməsi”, “qeyri-qanuni miqrasiyanın qarşısının alınması”; “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nda (15.09.2008) isə “büdcə gəlirlərinin artırılması istiqamətində vergilərdən azad olmaların sayı azaldılacaq, gömrük-tarif sistemində lüzumsuz güzəştlər ləğv ediləcək, qeydiyyatdan yayınan hüquqi və fiziki şəxslərin qeydiyyatı alınması işi gücləndiriləcəkdir”, “cəmiyyətdə vergi mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə əhəlinin maarifləndirilməsi gücləndiriləcəkdir”, “əmək münasibətlərinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində qeyri-formal əmək münasibətlərinin leqallaşdırılması üçün tədbirlər planı hazırlanaraq həyata keçiriləcəkdir” kimi tədbirlərin nəzərdə tutulması bu qənaəti gücləndirir.

5. Azərbaycanda qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Tədqiqatda ölkədə qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə makroiqtisadi mühitin təkmilləşdirilməsi, rəsmi iqtisadiyyatın cəlb ediciliyinin artırılması və qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizənin gücləndirilməsi istiqamətləri üzrə reallaşdırılma mexanizmləri də göstərilməklə, aşağıdakı konkret tədbirlər təklif olunmuşdur:

1. Makroiqtisadi mühitin təkmilləşdirilməsi istiqamətində:

- qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın maddi əsaslarını zəiflətmək baxımından qarşıdakı illərdə iqtisadi artımın davamlılığının təmin olunması, məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi, yoxsulluğun, gəlir bərabərsizliyinin və regional iqtisadi natərazlıqın azaldılması və qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi istiqamətlərində iqtisadi siyasət tədbirlərinin davam etdirilməsi;
- inflyasiya ilə mübarizənin davamlılığını təmin edəcək və inflyasiyanın iqtisadi subyektlər üzərindəki mənfi təsirlərini neytrallaşdıracaq mexanizmlərin inkişaf etdirilməsi baxımından Mərkəzi Bankın bazar subyektlərinin səmərəli gözləntilərini yönləndirmə mexanizmlərinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi, gəlirlərin indeksləşdirilməsinin mövcud praktikasının genişləndirilməsi və inflyasiya muhasibatlığı sistemə keçilməsi;
- faiz siyasətinin qeyri-rəsmi yığımların investisiya şəklində rəsmi iqtisadiyyata cəlb olunmasını stimullaşdırma potensialının artırılması məqsədilə, əmanətlərə tətbiq edilən orta faiz dərəcələri ilə kapitalın qeyri-rəsmi iqtisadiyyatda orta gəlirlilik səviyyəsi arasındakı uyğunsuzluğun minimuma endirilməsinə və investisiya kreditlərinə

tətbiq edilən faiz dərəcələrinin rəsmi iqtisadiyyatda investisiya fəaliyyətini stimullaşdırmaya imkan verməsinə çalışılması;

- makroiqtisadi sabilliyin mühüm elementi olan valyuta gəlirlərinin uzunmüddətli dövrdə davamlılığının təmin olunması baxımından ixrac gəlirlərinin neftdən asılılığının azaldılması istiqamətində siyasət tədbirlərinin həyata keçirilməsi və bunun üçün xüsusilə qeyri-neft sektorunun ixrac potensialının gücləndirilməsinə çalışılması;
- büdcə tarazlığının davamlılığının təmin edilməsi və büdcənin sosial-iqtisadi funksiyalarının daha səmərəli şəkildə reallaşdırılması məqsədilə, onun neft faktorundan asılılığının tədricən azaldılması və vergilər kimi davamlı gəlir mənbələrilə maliyyələşdirilmə səviyyəsinin artırılması;
- həm iqtisadi inkişafı sürətləndirməsi, həm də qeyri-rəsmi iqtisadiyyatı məhdudlaşdırıcı effektdə malik olması nəzərə alınaraq, qeyri-neft sektorunda xarici investisiyaları stimullaşdırıcı tədbirlərə geniş yer verilməsi.

2. Rəsmi iqtisadiyyatın cəlb ediliyinin artırılması istiqamətində:

- vergi yükünün azaldılması istiqamətində tədbirlərin davam etdirilməsi;
- forması, vasitələri və əhatə dairəsi ciddi şəkildə düşünüləklə seçilən maliyyə amnistiyasının verilməsi;
- son illər sahibkarlığın tənzimləmə yükünün azaldılması istiqamətində atılan inqilabi xarakterli addımların idxal-ixrac əməliyyatlarının və lisenziyalalaşdırma sistemlərinin sadələşdirilməsi istiqamətlərini də əhatə etməklə genişləndirilməsi;
- sahibkarlığın inkişafının dövlət tərəfindən təşviqini gücləndirmək məqsədilə yeni sahibkarlıq subyektləri üçün dövlət təşviqlərinin genişləndirilməsi, güzəştli kreditləşdirmə və aqrar sektorda təşviq mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, sahibkarlığa dövlət tərəfindən maarifləndirmə və informasiya təminatı yardımlarının artırılması və sahibkarların mükafatlandırılma mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərində tədbirlərin görülməsi;
- rəsmi iqtisadiyyatda biznes infrastrukturunun, kapital və sığorta bazarlarının inkişaf etdirilməsi, sənaye şəhərciklərinin formalaşdırılması və ixtisaslaşmış biznes konsaltinq xidmətlərinin genişləndirilməsi istiqamətlərində tədbirlərin gücləndirilməsi;
- dövlət tərəfindən sahibkarların hüquq və mənafeələrinin qorunması tədbirlərinin sahibkarların təşkilatlanma səviyyəsinin yüksəldilməsi,

rəsmi prosedurlardakı gecikmələrin qarşısının alınması və intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması istiqamətlərini də əhatə etməklə genişləndirilməsi.

3. Qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizənin gücləndirilməsi istiqamətində:

- qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizədə cəzalandırma və nəzarət mexanizmlərinin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərlə bağlı cəzaların sərtləşdirilməsi, qanunvericilikdə bu tip fəaliyyətlərə imkan verən boşluqların ortadan qaldırılması, vətəndaşlara vahid eyniləşdirmə nömrəsi (ID) verilməsi, vergi sistemində avto-nəzarət mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi, beynəlxalq mühasibat standartlarına keçidin sürətləndirilməsi, üçüncü şəxslərin qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərlə bağlı dövlət orqanlarını xəbərdar etməsinin təşviq edilməsi, elektron hökumət layihələrini genişləndirməklə dövlət nəzarət qurumlarının maddi-texniki imkanlarının gücləndirilməsi, müvafiq dövlət qurumlarının təftişetmə potensialının inkişaf etdirilməsi, müstəqil audit xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi və onlardan istifadə praktikasının genişləndirilməsi, müvafiq dövlət qurumları arasında koordinasiyanın gücləndirilməsi, həmkarlar təşkilatlarının nəzarət imkanlarının artırılması, iqtisadiyyatda nağd hesablaşmaların məhdudlaşdırılması, sosial nəzarətdən geniş istifadə olunması və qeyri-rəsmi iqtisadi fəaliyyətlərlə bağlı rəsmi “qaynar xətt”lərin qurulması;
- qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizənin effektivini artırmaq məqsədilə bu fəaliyyətlər əleyhinə ictimai şüurun formalaşdırılması istiqamətində tədbirlərin gücləndirilməsi;
- qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla mübarizə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi;
- qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin instutsional əsaslarını gücləndirmək və cəmiyyətin bu istiqamətdəki fəaliyyətinin sistemli xarakter almasını təmin etmək məqsədilə, qeyri-rəsmi iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsində vahid dövlət proqramının qəbul edilməsi, siyasət koordinasiya strukturunun formalaşdırılması və qeyri-rəsmi iqtisadiyyatla bağlı təkmil statistik informasiya bazasının qurulması.

Dissertasiyanın sonunda aparılan tədqiqat işinin nəticələri ümumiləşdirilmiş və konkret təkliflər irəli sürülmüşdür.

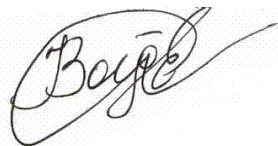
Dissertasiya işinin əsas müddəaları, əldə olunan nəticə və təkliflər dərc olunmuş aşağıdakı elmi işlərdə öz əksini tapmışdır:

1. **E. R. Bağırzadə.** The Effects of Hidden Economy on Economic Growth. "Economic Growth 2006" II. International Student Conference, ASEU Press, **Bakı-2006**, səh. 402-404, 0,3 ç.v.
2. **E. R. Bağırzadə.** Kayıtdışı Ekonominin Temel Özendirici Faktörlerinden Biri Gibi Yolsuzluk ve Onunla Mücadelenin Azerbaycan Girişimleri. "AKADEMİK BAKIŞ" Hakemli Sosyal Bilimler E-DERGİSİ, İktisat Ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Fakülteleri **Celalabat – KIRGIZİSTAN-2006**, Sayı:11, <http://www.akademikbakis.org/sayil1/makale/kayitdisi.pdf>, 1ç.v.
3. **E. R. Bağırzadə.** Gizli iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirməsinin ÜDM metodu və ondan istifadə imkanları. Milli iqtisadiyyatın problemləri məqalələr toplusu, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, IV Buraxılış, **Bakı-2006**, Elm, səh.65-72, 0,7 ç.v.
4. **E. R. Bağırzadə.** Gizli iqtisadiyyatın əsas amillərindən biri kimi korrupsiya və onunla mübarizənin Azərbaycan təcrübəsi. "Milli iqtisadi inkişafın Azərbaycan modeli" mövzusunda beynəlxalq konfransın tezisləri (Bakı, 12-13 may 2006), **Bakı-2007**, "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, səh.51-53, 0,3 ç.v.
5. **E. R. Bağırzadə.** Gizli iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirməsinin Gutmann metodu və Azərbaycan üzrə tətbiqi imkanları. Milli iqtisadiyyatın problemləri məqalələr toplusu, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, II Buraxılış, **Bakı-2007**, Elm, səh.43-55, 1,2 ç.v.
6. **E. R. Bağırzadə.** Gizli iqtisadiyyat və sərhədlərinin müəyyənəşdirilməsi problemi: MHS çərçivəli yanaşma. AR Maliyyə Nazirliyi "Maliyyə və Uçot" jurnalı, 11(183), **Bakı-2007**, s.14-20, 0,8 ç.v.
7. **E. R. Bağırzadə.** Gizli iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirməsinin monetar yanaşma metodları. İqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika jurnalı, ADİU, **Bakı-2008**, No.1-2 (2006), 2007, səh.256-263, 1ç.v.
8. **E. R. Bağırzadə.** Gizli iqtisadiyyatın leqallaşdırılması sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 84 illik yubileyinə həsr edilmiş "Heydər Əliyev İqtisadi Strategiyasının Təntənəsi" mövzusunda Aspirantların Respublika Konfransının (07.05.2007) materialları, **Bakı-2007**, "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı, səh.20-21, 0,1 ç.v.

9. **E. R. Bağırzadə.** Gizli iqtisadiyyat və tədqiqinin tarixi inkişaf istiqamətləri. Milli iqtisadiyyatın problemləri məqalələr toplusu, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu, III Buraxılış, **Bakı-2007**, Elm, səh.74-80, 0,6 ç.v.
10. **E. R. Bağırzadəh** The Effects of Technological Development on Legalization of Hidden Economy. Materials of First International Conference on Soft Computing Technologies in Economy, **Baku-2007**, İqtisad Universiteti, səh. 67-70, 0,4ç.v.
11. **E. R. Bağırzadə.** Gizli iqtisadiyyatın leqallaşdırılmasında maliyyə amnistiyalarından istifadənin dünya təcrübəsi. Milli iqtisadiyyatın problemləri məqalələr toplusu, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu I Buraxılış, **Bakı-2008**, Elm, səh.186-199, 1,3 ç.v.
12. **E. R. Bağırzadə.** İqtisadiyyatda çirkli pul probleminin bəzi nəzəri-konseptual aspektləri. Şəffaflığın artırılması və korrupsiya ilə mübarizədə nəzarətin rolu və əhəmiyyəti (beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları, 18-19 sentyabr 2008), **Bakı-2008**, İqtisadiyyat və Audit jurnalının nəşri, səh.270-277, 0,5 ç.v.
13. **E. R. Bağırzadə.** Azərbaycan gizli iqtisadiyyatının leqallaşdırılması zəruriliyi: fərqli yanaşmalar və kəşifən baxışlar. İqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika jurnalı, ADİU, 3-4 (2007) **Bakı-2008**, səh.153-160, 1ç.v.
14. **E. R. Bağırzadə.** Gizli iqtisadiyyat anlayışına vahid yanaşmanın formalaşdırılması problemi. Aspirantların və Gənc Tədqiqatçıların XIII Respublika elmi konfransının materialları (6-7 mart 2009), “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, **Bakı-2009**, səh.176-177, 0,1 ç.v.
15. **E. R. Bağırzadə.** Müstəqil Azərbaycanda reallaşdırılan iqtisadi siyasətin leqallaşdırma aspektləri. “Heydər Əliyev İqtisadi İnkişaf Strategiyasının Təntənəsi” mövzusunda keçirilmiş elmi-praktiki konfransın tezisləri, **Bakı-2009**, “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, səh.141-145, 0,2 ç.v.
16. A. A. Quliyev, **E. R. Bağırzadə**, N. Akbulayev. Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Çerçevesinde Mali Af Uygulamaları. 7. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Calalabat, Kırgızistan, 9-11 Haziran 2009, **İstanbul-2009**, səh.103-113, 1,3 ç.v.
17. **E. R. Bağırzadə.** Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Çerçevesinde Mali Af Uygulamaları. “Bütçe Dünyası” dergisi, Cilt 3, Sayı 32, **Ankara-2009**, səh.16-24, 0,8 ç.v.

18. Н. Ф. Тагиев, Э. Н. Афанди, **Э. Р. Багирзаде**. Метод Танци для количественной оценки теневой экономики и возможности его применения в Азербайджане. “Экономика. Финансы. Исследования”, Институт экономических исследований Министерства экономики и бюджетного планирования Республики Казахстан, **Астана-2009**, No. 3(15) 2009, səh.145-156, 1,4 ç.v.
19. **E. R. Bağırzadə**. Azərbaycan Ekonomik Güvenlik Modeli'nin Temel Özelliklerinden Biri Gibi Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Politikası. “Qlobal maliyyə böhranı: iqtisadi təhlükəsizliyin Azərbaycan modeli və dünya təcrübəsi” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları (Bakı, 21-22 dekabr 2009), II Kitab, **Bakı-2010**, “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, səh.250-254, 0,5 ç.v.
20. **E. R. Bağırzadə**. Postsovet gizli iqtisadiyyatlarının leqallaşdırılmasında maliyyə amnistiyalarından istifadə təcrübəsi və Azərbaycanda iqtisadi siyasət üçün tövsiyələr. “İqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika” jurnalı, **Bakı-2010**, No.1, səh.200-207, 0,9ç.v.
21. **E. R. Bağırzadə**. Nakit para talebi veya Tanzi yaklaşımıyla Azerbaycan kayıtdışı ekonomisinin tahmini üzerine bir deneme. 2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi (**Prizren**, Kosova ,30 Mayıs-06 Haziran, 2010) Bildiri Kitabı, **2010**, s.925-936, 1,1 ç.v.
22. **E. R. Bağırzadə**. İqtisad elmində gizli iqtisadiyyat fenomeni: mövcud araşdırmaların əsas inkişaf istiqamətlərinə bir baxış. “Azərbaycanın Vergi Xəbərləri” aylıq elmi-metodiki jurnalı, **Bakı-2010**, No.12, s.32-45, 1,6 ç.v.
23. **E. R. Bağırzadə**. Gizli iqtisadiyyat anlayışına vahid yanaşmanın formalaşdırılması problemi. “Azərbaycanın Vergi Xəbərləri” aylıq elmi-metodiki jurnalı, **Bakı-2011**, No.4, səh.51-79, 2,8 ç.v.
24. **E. R. Bağırzadə**. Bağımsızlığının XX. yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi. T.C. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, ISSN: 1305-5992, **Ankara-2011**, Sayı 15, səh.277-313, 3 ç.v.
25. **E. R. Bağırzadə**. Azərbaycanda qeyri-rəsmi (gizli) iqtisadiyyatın leqallaşdırılması siyasətinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər “Azərbaycanın Vergi Xəbərləri” aylıq elmi-metodiki jurnalı, **Bakı-2011**, No.12, səh. 169-193, 2,4 ç.v.
26. **E. R. Bağırzadə**. Gizli (qeyri-rəsmi) iqtisadiyyatın kəmiyyət qiymətləndirməsi: obyektiv zərurilik və metodoloji yetersizlik.

- Azərbaycanın Vergi Jurnalı, resenziyalı elmi jurnal, No.1, **Bakı-2012**, səh.117-142, 2,5 ç.v.
27. **E. R. Bağırzadə.** İktisat Bilimində Kayıtdışı Ekonomi Araştırmaları Üzerine. Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, ISSN: 1986 – 1303, **Nikosia-2012**, Cilt V, Sayı 1, April, 2012, səh.34-52, 1,8 ç.v.
 28. **E. R. Bağırzadə.** Kayıtdışı Ekonomi Kavramına Ortak Yaklaşım Sorunu: Makroiktisat Kapsamlı Kavramsal Analiz. T.C. Hacettepe Üniversitesi, Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi, Sosyoekonomi Dergisi, ISSN: 1305 – 5577, **Ankara-2012**, Sayı: 18 / 2012-2, səh.195-224., 2,4 ç.v.
 29. **E. R. Bağırzadə.** Kayıtdışı Sektörün Ekonomideki Rolü Üzerine: Bir Literatur Taraması. 10. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Akmesit (Simferopol), Kırım, 28 Ağustos-2 Eylül, 2012 / Bildiri Kitabı, **İstanbul-2012**. 1 ç.v.
 30. **E. R. Bağırzadə.** Gizli (qeyri-rəsmi) sektorun iqtisadiyyatdakı rolu haqqında: Bir ədəbiyyat araşdırması. “Azərbaycanın Vergi Jurnalı”, No. 5 / **Bakı-2012**, səh.143-158, 1,6 ç.v.

Эльшан Расул оглы Багирзаде

Основные Направления Легализации Неофициальной Экономики

Резюме

В современном мире, проблема неофициальной экономики существует в той или иной форме в любой стране независимо от уровня экономического развития и Азербайджан не является исключением в этом смысле. Некоторые положительные эффекты неофициальной экономики появляются в том или ином этапе экономического развития, но негативных эффектов больше на длительный период и наличие подобных действий недопустимо с точки зрения нормального экономического развития. Это потому что отсутствие неофициальной экономики или наличие ее в очень ограниченном масштабе, прежде всего означает обеспечения верховенства закона, честной конкурентной среды, устойчивого развития государственного бюджета, охват социальной защитой большей части населения и эффективного общественного правления в этой стране, одним словом, преодоление важного препятствия перед реально развитого общества.

Диссертация посвящена анализу проблем легализации неофициальной экономики в Азербайджане. Основная цель исследования заключается в подготовке научно обоснованных предложений по совершенствованию по конкретным направлениям государственной политики легализации неофициальной экономики в Азербайджане. Предложения подготовлены на основе изучения и обобщения существующей теории неофициальной экономики, мирового опыта в области её легализации и механизма их использования.

В первой главе исследования называемой «Теоретические и методологические основы легализации неофициальной экономики», изложены сущность и структура неофициальной экономики, теоретико-методологические аспекты её количественной оценки, и проведены концептуальные обобщения политик легализации неофициальной экономики в мировой практике.

Во второй главе называемой «Комплексный анализ неофициальной экономики и государственной политики в сфере ее легализации в стране», проведен количественный анализ неофициальной экономики в Азербайджане, выявлены главные причины её формирования, и проведена комплексная оценка государственной политики в области ее легализации.

А в третьей главе диссертации называемой «Направления совершенствования политики легализации неофициальной экономики новом этапе развития экономики Азербайджана», разработаны научно обоснованные предложения охватывающие направления усовершенствования макроэкономической среды, повышения привлекательности официальной экономики и усиления борьбы с неофициальной экономики для совершенствования легализации неофициальной экономики в стране.

В итоге обобщены все результаты исследовательской работы и были выдвинуты конкретные политические предложения.

Elshan Rasul oglu BAGIRZADEH

Key Perspectives of the Legalization of the Unofficial Economy

Resume

Today, there is a problem of unofficial economy in that or another way, in any country regardless of the level of economic development, and Azerbaijan is not an exception. Unofficial economy may have some positive effects at different stages of economic development, but it has more negative effects in the long-run, and is therefore undesirable for economic development. This is because the absence of unofficial economy, or its presence in a very limited scale, first of all means the rule of law, healthy competitive environment, sustainable development of the state budget, social protection of population and good governance, in short, an overcoming of a major obstacle towards the formation of truly developed society.

The thesis is devoted to the analysis of problems of legalization of the unofficial economy in Azerbaijan. The main objective of the study is to develop evidence-based proposals to improve specific areas of public policy in legalization the unofficial economy in Azerbaijan. The proposals are prepared based on the study and synthesis of existing theories of unofficial economy and international experience in its legalization, and the mechanisms of their application.

The first chapter of the study named “The theoretical and methodological foundations of the legalization of the unofficial economy”, sets out the nature and structure of the unofficial economy, and theoretical and methodological aspects of its quantitative evaluation, and provides the conceptual generalization of the international experience in the policies of legalization of unofficial economy.

The second chapter named “The Complex analysis of unofficial economy and public policies in the sphere of its legalization in the country” provides quantitative analysis of the unofficial economy in Azerbaijan, identification of the key reasons for its formation, and integrated assessment of policies in the area of its legalization.

And the third chapter of the thesis named “The perspectives of the improvement of policies of legalization of the unofficial economy in the new stage of development of the economy of Azerbaijan”, sets out evidence-based proposals covering the areas of improving the macroeconomic environment, enhancing the attractiveness of the official economy and strengthening the fight against the unofficial economy, to improve the policy of the legalization of the unofficial economy in the country.

The summary of all the research findings and specific policy proposals are provided in the end.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

БАГИРЗАДЕ ЭЛШАН РАСУЛ ОГЛУ

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЛЕГАЛИЗАЦИИ
НЕОФИЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

5308.01 - Общая экономика

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени доктора
философии по экономике**

БАКУ – 2013